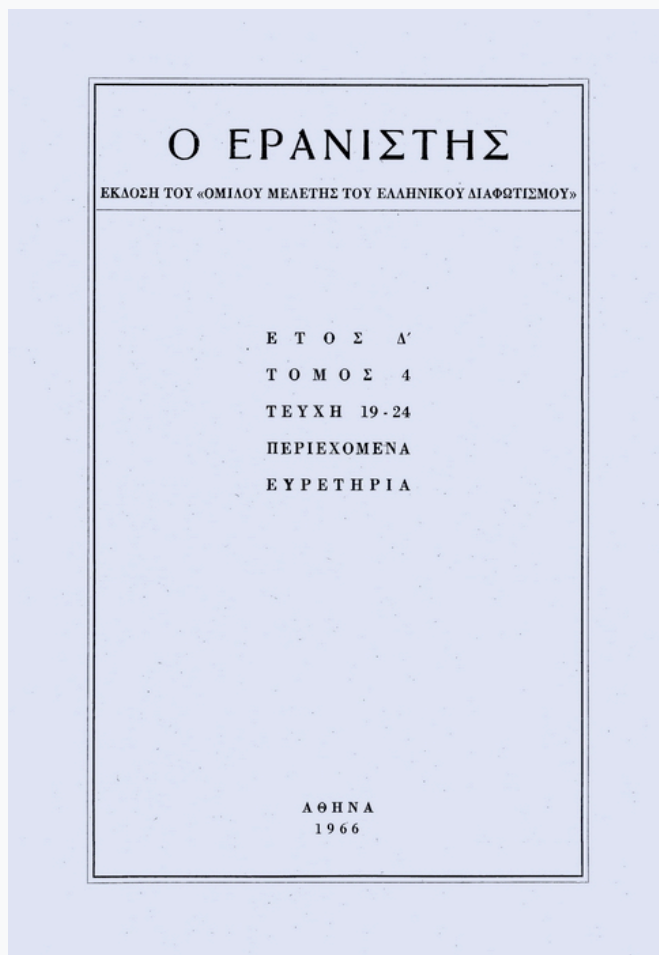

The Gleaner

Vol 4 (1966)

Η αλληλογραφία του Κοραή των χρόνων 1799-1809

Εμμανουήλ Ν. Φραγκίσκος

doi: [10.12681/er.10518](https://doi.org/10.12681/er.10518)

Copyright © 2016, Εμμανουήλ Ν. Φραγκίσκος

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Φραγκίσκος Ε. Ν. (2016). Η αλληλογραφία του Κοραή των χρόνων 1799-1809. *The Gleaner*, 4, 155-158.
<https://doi.org/10.12681/er.10518>

Τ Α Χ Ρ Ο Ν Ι Κ Α

Η ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΚΟΡΑΗ ΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ 1799-1809

Ὁ μελετητὴς δὲν μπορεῖ νὰ μὴ προσέξῃ τὴν τομὴν ἣ ὁποία σημειώ-
νεται στὴ ζωὴ τοῦ Κοραῆ στὰ 1799. Ὡς τότε καὶ γιὰ πενήντα ὁλό-
κληρα χρόνια, ὁ Κοραῆς ἀγωνίζεται νὰ βρῇ τὸ δρόμο του μέσα ἀπὸ
περισπασμοὺς ποὺ διαμορφώνουν τελικὰ τὸ ἦθος καὶ βαθαίνουν τὴν
ἐμπειρίαν του, ἀλλὰ καὶ συμπιέζουν τὴν λαχτάραν τοῦ λογίου νὰ ξεπε-
ράσῃ τὴν ἀπομόνωσίν του, λαχτάραν ποὺ στὸν Κοραῆ ἀπέρρεε ὄχι μο-
νάχα ἀπὸ τὴν ἀνάγκη γιὰ ἐπιβίωση, μὰ καὶ ἀπὸ τὶς ἐπιταγὰς μιᾶς
εὐαισθησίας ἀνήσυχης ἀπὸ πολὺ ἐνωρίς γιὰ τὶς πολιτικὰς καὶ πνευμα-
τικὰς τύχας τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Κάποιες προσπάθειές του, μεταφραστι-
κὰς κυρίως, ποὺ ἔφτασαν στὴν δημοσιότητα ὡς τὰ 1798, ὑποδηλώ-
νουν λιγώτερο τὸ κίνημα αὐτὸ τῆς ψυχῆς καὶ περισσότερο ἓνα ἀπὸ
τὰ εἶδη τῶν περισπασμῶν ἀπὸ τοὺς ὁποίους δοκιμαζόταν ὁ Κοραῆς :
τὴν στέρηση. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ὁ κύκλος τῶν ἀνθρωπίνων σχέ-
σεῶν του εἶναι ἀρκετὰ περιορισμένος : μερικοὶ συγγενεῖς καὶ φίλοι
στὴν Σμύρνη, μιὰ μικρὴ δμάδα ἑλληνιστῶν τοῦ Παρισιοῦ, κάποιοι
εὐρωπαῖοι ἐκδότες ποὺ δέχονται μὲ ὑπόδειξιν τρίτων τὴν συνεργασία
του γιὰ νὰ ἀνακουφίσουν τὰ οἰκονομικά του. Ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία
τοῦ Κοραῆ τῶν ἐτῶν 1774-1798 ἐξάγονται σχετικὰ ἐνδιαφέροντες
ἀριθμοί : οἱ 198 γνωστὲς μας ἐπιστολὲς τῆς περιόδου αὐτῆς ἀναλο-
γοῦν σὲ 15 ἀποδέκτες, 6 Ἕλληνες καὶ 9 ξένους, ἀλλ' ἡ ἀναλογία πα-
ρουσιάζεται ἀνιση ὅσο καὶ ἐνδεικτικὴ : ὁ Πρωτοψάλτης καὶ ὁ Chardon
de la Rochette διεκδικοῦν περισσότερο ἀπὸ τὰ 2/3 τῆς ἀλληλογρα-
φίας. Ἡ γεωγραφικὴ κατανομὴ δὲν ἀλλάζει τὴν εἰκόνα : τὰ γράμμα-
τα διακινοῦνται βασικὰ ἀνάμεσα στὸ Παρίσι, τὴν Σμύρνη καὶ τὸ
Λονδίνο. Μιὰ πληρέστερη συλλογὴ ἐπιστολῶν θὰ μπορούσε ἴσως νὰ
διευρύνῃ τὰ δεδομένα αὐτά, ὄχι ὅμως καὶ νὰ ἀνατρέψῃ τὸ συμπέρα-
σμα τὸ ὁποῖο θεμελιώνουν : ὁ Κοραῆς δὲν ἔχει ἀκόμα καταστῆ δη-
μόσιο πρόσωπο. Ἡ ἀφειτηρία τῆς «ἀρχισμένης ἀργαῆς» ζωῆς του θὰ
πρέπει νὰ τοποθετηθῇ στὰ 1799, μὲ τὸ κλείσιμο τῶν πενήντα του
χρόνων.

Πραγματικά ἀπὸ τὴν ἐποχὴ αὐτὴν καὶ ὕστερα ὅλα θὰ ἔρθουν μὲ γοργὸ ρυθμὸ: δράση, δημοσιότητα, ἀναγνώριση. Τὴν θέσῃ του στὴν ἱστορία τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης καὶ στὴν ἱστορία τῆς παιδείας μας ὁ Κοραῆς θὰ τὴν ἔχη κιόλας κατακτήσει ὡς τὰ ἐξήντα του, δηλαδὴ μέσα στὰ ἐπόμενα δέκα χρόνια. Ἐκδότης ἀρχαίων κειμένων (ἀπὸ τὸν Θεόφραστο 1799 ὡς τὸν Πολύαινο 1809), συγγραφέας πολιτικῶν φυλλαδίων (ἀπὸ τὸ Ἄσμα πολεμιστῆριον 1800 ὡς τὸ Ὑπόμνημα 1803 καὶ τὸν Διάλογο δύο Γραικῶν 1805), λόγιος μὲ πάθος καὶ φωτισμένες ἀντιλήψεις στὰ θέματα τῆς παιδείας (ἀπὸ τὴν μετάφραση τοῦ Βεκκαρία 1802 ὡς τοὺς Αὐτοσχέδιους στοχασμούς), θὰ ἐπιβάλλῃ τὴν παρουσίαν του ἀνάμεσα στοὺς ξένους καὶ τοὺς συμπατριῶτες του μ' ἐκείνη τὴν αἴσθηση ὑπεροχῆς, πὺν θὰ δημιουργήσῃ θανμαστὲς ἀλλὰ θὰ προετοιμάσῃ καὶ ἀντιπάλους. Οἱ ἄνθρωποι, ὅσοι ἐπικοινωνοῦν τώρα μὲ τὸν Κοραῆ, ἔχουν ποικίλη προέλευση καὶ ποικίλες ἀφορμές: Ἕλληνιστὲς πὺν τιμοῦν τὸ ἔργο του, τὸν συμβουλευόνται εἴτε συνεργάζονται μαζί του, βιβλιοπῶλες πὺν προωθοῦν στὸ ἐμπόριο τῆς ἐκδόσεως του, χορηγοὶ καὶ διαχειριστὲς τῶν ἐκδοτικῶν του ὑποθέσεων, λόγιοι πὺν περιμένουν ἀπ' αὐτὸν κάθε εἶδους συμπαρατάση στὸ ἔργο τοῦ φωτισμοῦ τοῦ γένους, νέοι πὺν ἐπιζητοῦν τὴν προστασίαν του, ἄρχοντες καὶ προεστοὶ ἔτοιμοι νὰ δεχθοῦν τῆς ἐνθαρρύνσεις του ἢ νὰ δοκιμάσουν τὴν αὐστηρότητά του γιὰ παραλείψεις ἀπέναντι στὴν ὑπόθεσιν τῆς παιδείας. Κοιτᾷ σ' αὐτοὺς ἓνα πλῆθος καλοπροαίρετοι ἄνθρωποι, πὺν ἀπὸ θανμασμοῦ ἢ ἄβροφροσύνης θεωροῦν χρέος τους νὰ ἀλληλογραφήσουν μαζί του, χωρὶς ὅμως νὰ διαισθάνονται πὺς ἢ χειρονομία τους, ὅσο καὶ ἂν ἐκολάκευε τὸν Κοραῆ, ἦταν μιὰ πρόσθετη ἐπιβάρυνση γι' αὐτόν, ἀφοσιωμένο στὸ ἐκδοτικὸ του ἔργο καὶ βέβαια καθόλου εὐπορο γιὰ νὰ ἀδιαφορῇ ἀκόμα καὶ γιὰ τὰ παραμικρὰ ἔξοδα τοῦ βαλαντίου του. «Τὸ νὰ μὲ γράφωσι δὲν εἶναι παράξενον· τὸ παράξενον εἶναι νὰ θανμάζωσιν ἢ καὶ νὰ ὀνειδίζωσιν, ὅτι δὲν ἀποκρίνομαι εἰς ὅλους μὲ τὴν αὐτὴν εὐκολίαν καὶ ταχύτητα μὲ τὴν ὁποίαν αὐτοὶ γράφουν», ἐκμυστηρευόταν τὸν Ἰούλιο τοῦ 1808 στὸν Ἀλέξανδρο Βασιλείου. Ἦδη δύο χρόνια νωρίτερα οἱ διαμαρτυρίαι του δὲν εἶναι λιγώτερο ἤπιαι: «Μ' ἔφερε πολλάκις εἰς τόσῃ ἀπελπισίαν τὸ πλῆθος τῶν ἐπιστολῶν, ὅσας βλέπω σωρευμένας ἐπάνω τῆς τραπέζης μου, ὥστε ἐσυλλογίσθην νὰ τὰς καύσω· καὶ ἤθελα βέβαια τὸ κάμει, ἐὰν δὲν ἐφοβούμην μὴν παρεξηγήσωσι τὴν ἀδυναμίαν μου. Τὸ κακὸν εἶναι ὅτι μέγα μέρος τῶν ἐπιστελλόντων δὲν καταλαμβάνουσι τί θέλει νὰ εἴπῃ ἀσχολία σπουδαία,

μήτε πόση προσοχή καὶ τοῦ καιροῦ μεταχειρίσις οἰκονομικὴ χρειάζεται, ὅταν ἐνασχολῇται τις εἰς πράγματα δύσκολα». Ἄν τὸν πιστέψουμε, στὰ 1805 οἱ δαπάνες τῆς ἀλληλογραφίας του ἀνῆλθαν σὲ 500 γαλλικὰ φράγκα, στὸ 1/4 δηλαδὴ περίπου ἀπὸ τὴν ἐτήσια σύνταξη τὴν ὁποία τοῦ εἶχε ἀπονείμει ἰσόβια τὸ γαλλικὸ κράτος. Ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς σήμερα φυσικὰ δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιβεβαιωθῇ : τοῦ 1805 γνωρίζουμε μονάχα 24 γράμματα. Ὡστόσο τὰ κενά, πὺν λίγο ὡς πολὺ τὰ ὑποψιαζόμεσθε, ὅταν δὲν μπορούμε νὰ τὰ ἐπισημάνουμε, ἀποσαφηνίζουν περισσότερο τὰ ὅρια τῶν σχέσεων μέσα στὰ ὁποῖα κινεῖται τὴν ὥρᾳ. Τὰ ὅρια ἀκριβῶς αὐτὰ θὰ ἤθελα νὰ διαγράψω ἐδῶ, χρησιμοποιώντας τοὺς ἀριθμούς, πὺν παρέχει ἡ κοραϊκὴ ἀλληλογραφία τῆς περιόδου 1799 - 1809, δημοσιευμένη στὸν δεῦτερο τόμο τοῦ *Corpus* τῶν ἐπιστολῶν τῆς σειρᾶς τῶν «*Νέων Ἑλληνικῶν Κειμένων*».

Ἀπὸ τὶς 272 ἐπιστολὲς τὶς ὁποῖες περιλαμβάνει ὁ τόμος, οἱ 25 ἔχουν ἀποδέκτη τὸν Κοραῆ, οἱ ὑπόλοιπες ἀπευθύνονται σὲ 48 ἐπιστολογράφους μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν Γαλλία. Τὸ ποσοστὸ τῆς πρώτης ὁμάδας εἶναι ἐπίσης φανερὰ ἀξιοσημειώμενο σὲ σύγκριση μὲ τὰ προηγούμενα χρόνια : ὁ Ἀλεξ. Βασιλείου ἐφρόντισε νὰ διασώσῃ ὅχι μονάχα τῆς ἐπιστολὲς τοῦ Κοραῆ, μὰ καὶ ὅσες ἄλλες πρὸς Κοραῆ ἐφθασαν στὰ χεῖρια του συνημμένες σὲ γράμματα τοῦ φίλου του ὁ Ἰάκωβος Ρώτας πάλι, σὰν καλὸς ἔμπορος, θὰ κρατήσῃ ἀντίγραφα τῆς προσωπικῆς του ἀλληλογραφίας. Ἀνέκδοτα ὡς τὴν ὥρᾳ, τὰ γράμματα αὐτὰ παίρνουν ξεχωριστὴ θέση μέσα στὸν τόμο. Οἱ ξένοι ἐπιστολογράφοι πλειοψηφοῦν : 28, οἱ Ἕλληνες 20. Παραθέτω μερικὰ ὀνόματα : οἱ γάλλοι *Barbié du Bocage*, *La Porte du Theil*, *Thurot*, *Larcher*, *Didot*, *Morellet*, *Chaptal*, *Champagny*, οἱ γερμανοὶ *Schneider*, *Eichstädt*, *Bast*, *Jacobs*, ὁ *Prévost*, οἱ *Schweighäuser*, ὁ *Burgess* καὶ ἡ κόρη τοῦ Βεκκαρία καὶ μητέρα τοῦ *Manzoni Giulia Beccaria*. Ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες σημειώσω τοὺς Πρώτο, Παλίδας, Ἰδρωμένο, Γαζῆ, Νικολόπουλο, Μουστοξύδη, Δ. Σχινᾶ, τὸν Μιχαὴλ Ζωσιμᾶ, τὸν Ρῶτα καὶ τὸν Καπλάνη. Ἰσχυρὲς ἄλλοτε φίλιες μοιάζουν νὰ ἔχουν πιά ἐκφυλισθῇ. Ὁ *Chardon de la Rochette* ἐπέρασσε στὴν σκιά, ὁ Πρωτοψάλτης ξεχάστηκε καὶ θὰ παραπονιέται γι' αὐτό. Οἱ καινούργιοι ὄροι πὺν διέπουν τὴν ζωὴ τοῦ Κοραῆ ζητοῦν ἄλλον εἶδους ἔμπιστες φίλιες : τὸν ἄνθρωπο πὺν νὰ ἐπωμισθῇ ἐκδοτικὲς καὶ διαχειριστικὲς φροντίδες, νὰ συμμερίζεται τὸ πάθος του γιὰ τὴν παιδεία, νὰ διαθέτῃ ἐχεμύθεια ὅσο καὶ ἐντιμότητα. Τὶς ιδιότητες αὐτὲς ὁ Κοραῆς θὰ ἀνακαλύψῃ στὸ πρόσωπο ἐνὸς ἐμπόρου τῆς

Βιέννης: τοῦ Ἀλέξανδρου Βασιλείου 178 ἀπὸ τὶς ἐπιστολὰς τοῦ τόμου, δηλαδὴ τὰ 2/3 τοῦ συνόλου, ἀπευθύνονται σ' αὐτόν.

Φυσικὰ ἡ πύκνωση τῶν ἐπιστολικῶν σχέσεων παρουσιάζεται μὲ ἀνάλογο καταμερισμὸ μέσα στὸν χῶρο. Οἱ τόποι ἀπ' ὅπου ξεκινοῦν ἢ γιὰ ὅπου προορίζονται οἱ ἐπιστολές, ἔχουν τώρα πολλαπλασιασθῇ· στὸν τόμο ἀπαριθμοῦμε 25. Εἴτε γιὰ μόνιμες διαμονές πρόκειται εἴτε γιὰ προσωρινές (ὁ Βασιλεῖο μετακινεῖται διαδοχικὰ ἀπὸ τὸ Παρίσι, στὴν Λυὼν, Γενεύη, Βιέννη), ἡ γεωγραφικὴ καμπύλη τους ἐκτείνεται σ' ὁλόκληρο σχεδὸν τὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο: Παρίσι, Λονδίνο, Ἀμστερνταμ, Ρότερνταμ, Λειψία, Ἰένα, Βουκουρέστι, Μόσχα, Τεργέστη, Λιβόρνο, Φλωρεντία κλπ. Ὁ ἐλληνικὸς χῶρος ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, τὴν Σμύρνη, τὶς Σπέτσες, τὴν Πάργα, τὸ Σούλι, τὰ Γιάννενα καὶ τὴν Κέρκυρα. Ἡ ὑπερπόντια ἀλληλογραφία τοῦ Κοραῆ ἐγκαινιάσθηκε πολὺ ἀργότερα· μὰ τότε, ὅταν ὁ Κοραῆς θὰ ἐπικοινωνῇ μὲ τὸν ἀμερικανὸ John Pickering ἢ τὸν Jefferson ἢ τὸν Πρόεδρο τῆς Ἀιτίας, ἡ ἀκτινοβολία του θὰ εἶναι πιά ἐδραιωμένη καὶ ὁ ἴδιος θὰ θεωρεῖται στὴν Γαλλία «κάτι σὰν ἡμιεπίσημος ἀντιπρόσωπος τῆς Ἑλλάδας». Ὡστόσο στὴν λάμψη τῆς δημοσιότητας δὲν ἄντεξε πάντοτε. Σὲ στιγμὲς πικρίας καὶ ἀπογοητεύσεων μοιάζει μετανιωμένος γιὰ τὴν τροπὴ πρὸς πῆρε ἡ ζωὴ του: «Ἀ! φίλε, τί σοφὸν παράγγελμα τὸ «Λάθε βιώσας»!». Αὐτὲς οἱ στιγμὲς πυκνώθηκαν στὴν διάρκεια τῶν γλωσσικῶν ἀγώνων καὶ τῆς «μάχης τῶν φυλλαδίων». Τὴν ἱστορία της καὶ τὶς λεπτομέρειές της παρακολουθοῦμε στὴν ἀλληλογραφία τοῦ Κοραῆ τῆς ἐπόμενης δεκαετίας (1810-1820). Εἶναι ἀκριβῶς ἡ περίοδος τὴν ὁποία θὰ καλύπτῃ ὁ τρίτος τόμος τοῦ Corpus τῆς Ἀλληλογραφίας, στὴν σειρὰ τῶν «Νέων Ἑλληνικῶν Κειμένων».

Ἑμμανουὴλ Ν. Φραγκίσκος

Σ Χ Ο Λ Ι Α

ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΟΥΛΗΣ

Ὅταν πρὶν ἀπὸ λίγο καιρὸ ὁ Γιώργος Σούλης μᾶς ζητοῦσε στοιχεῖα γιὰ τὰ γράφη νεκρολογία τοῦ Μιχαὴλ Λάσκαρι, κανεῖς δὲν ὑποψιαζόταν ὅτι μαζὶ μὲ τὴ νεκρολογία αὐτὴ θὰ δημοσιεύονταν καὶ ἡ εἰδηση τοῦ δικοῦ του θανάτου. Ἡ ἐλληνικὴ καὶ διεθνὴς ἐπιστήμη,

στὸ διάστημα λίγων μόλις μηνῶν, ἔχασε δύο διαπρεπεῖς εἰδικούς στὰ σλαβικὰ καὶ βαλκανιολογικὰ πράγματα. Ἐνῶ ὅμως ὁ κύκλος τῆς ἐπιστημονικῆς προσφορᾶς τοῦ Λάσκαρι εἶχε σχεδὸν ὁλοκληρωθῇ, ἡ συγγραφικὴ δραστηριότης τοῦ Σούλη βρισκόταν στὴν ἀνοδικὴ της πορεία.